Цикл наукових праць

«Дитина в епоху війн і соціальних катаклізмів: історико-антропологічний аналіз моделі дитинства в Гетьманщині»

Сердюк Ігор Олександрович - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ig.Serdiuk@gmail.com

У цикл праць входять:

4 монографії (1 одноосібна)

бібліографічний покажчик

34 статті у фахових наукових виданнях (з них 2 статті у виданнях індексованих у б.д. Scopus)

11 статей та матеріалів наукових конференцій

автором отримано 4 свідоцтва про авторське право на твір

Загальний індекс цитування публікацій, що складають цикл праць за Google Scholar складає 129, h-індекс дорівнює 5;

за даними міжнародної наукометричної бази Scopus кількість цитувань публікацій складає 2, h-індекс дорівнює 1.

Монографії циклу праць

Сердюк І. Маленький дорослий: Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ: КІС, 2018. 456 с. (36 д.а.).

одноосібна

Монографії циклу праць

Сердюк І. «Дитя не имеющее человеческого вида надлежит удавить». Традиційне бачення та нові уявлення про «інакших» новонароджених в Гетьманщині XVIII ст. [розділ в книзі:] *Розчаклування недуги. Локальна традиція, «старі» хвороби та нова медицина в Україні XVIII – XIX ст. /* Колективна монографія за ред. В. Маслійчука та І. Сердюка. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. С. 27–94.

Монографії циклу праць

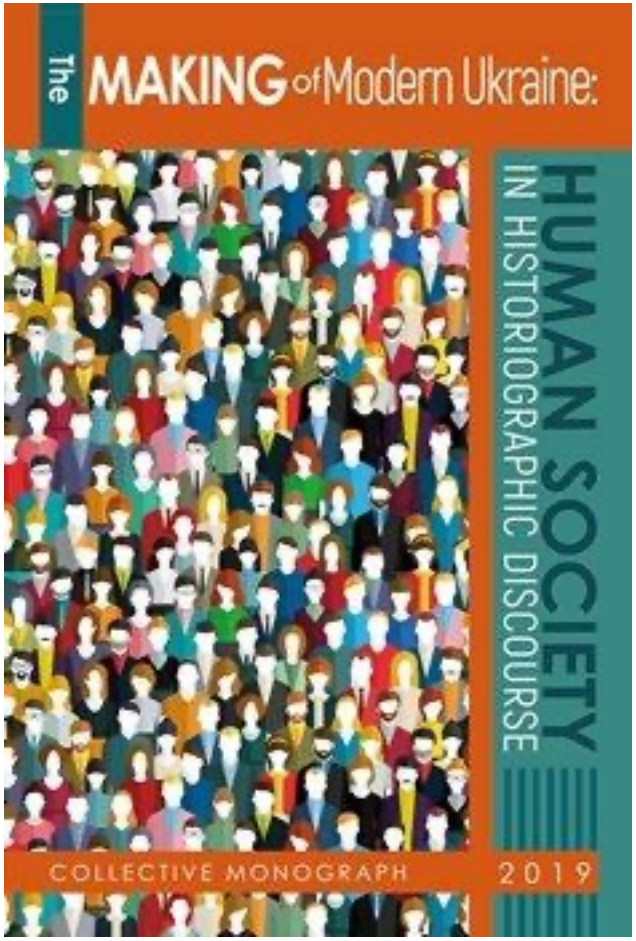

Serdiuk I. The History of the Childhood in the Early Modernism's Period: review of the european and ukrainian historiography [розділ в книзі:] *The Making of Modern Ukraine: Human Society in Historiographic Discourse: collective monograph* / S. R. Lyakh, I. O. Serdiuk, H. F. Turchenko, Ya. V. Popenko, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 23-47.

Монографії циклу праць

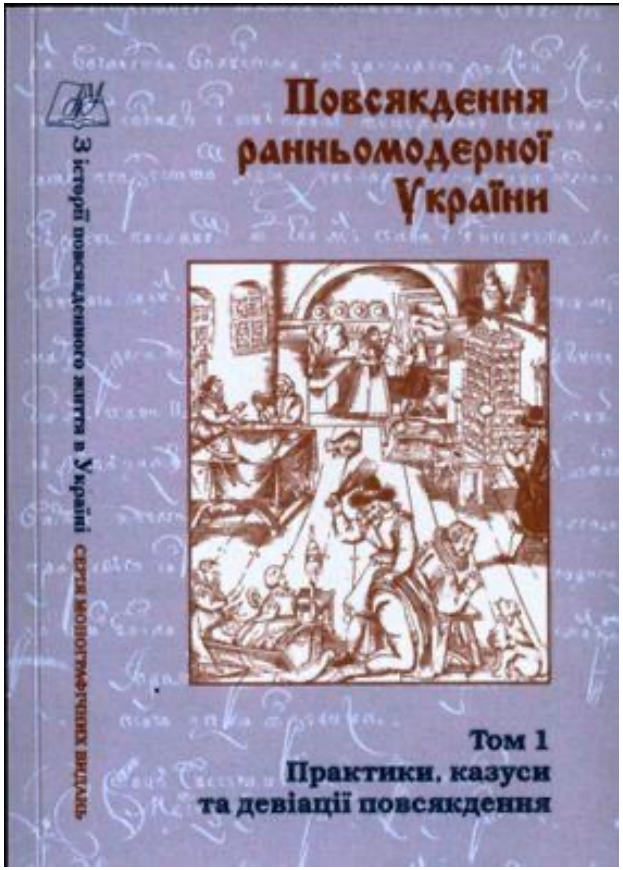

Сердюк І. Дитина й дитинство в Гетьманщині XVIII ст. [розділ в книзі:] *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах.* Т.1: Практики, казуси та девіації повсякдення / Відповідальний редактор Віктор Горобець. Київ: Інститут історії України НАН України. 2012. С. 57–86

Ключова ідея циклу праць

У представленому циклі наукових праць вперше у вітчизняній історичній науці на основі історико-демографічного, мікроісторичного та історико-антропологічного підходів вивчається феномен дитинства, як соціального конструкту, що функціонував у суспільстві Гетьманщини XVIII ст. Дитинство розглядається як маркер побутування соціуму, котрий сприяє глибшому розумінню патріархальності, родинної економіки, повсякденного життя, (не)дієвості втручання держави та дисциплінування населення.

Особливості використаних джерел

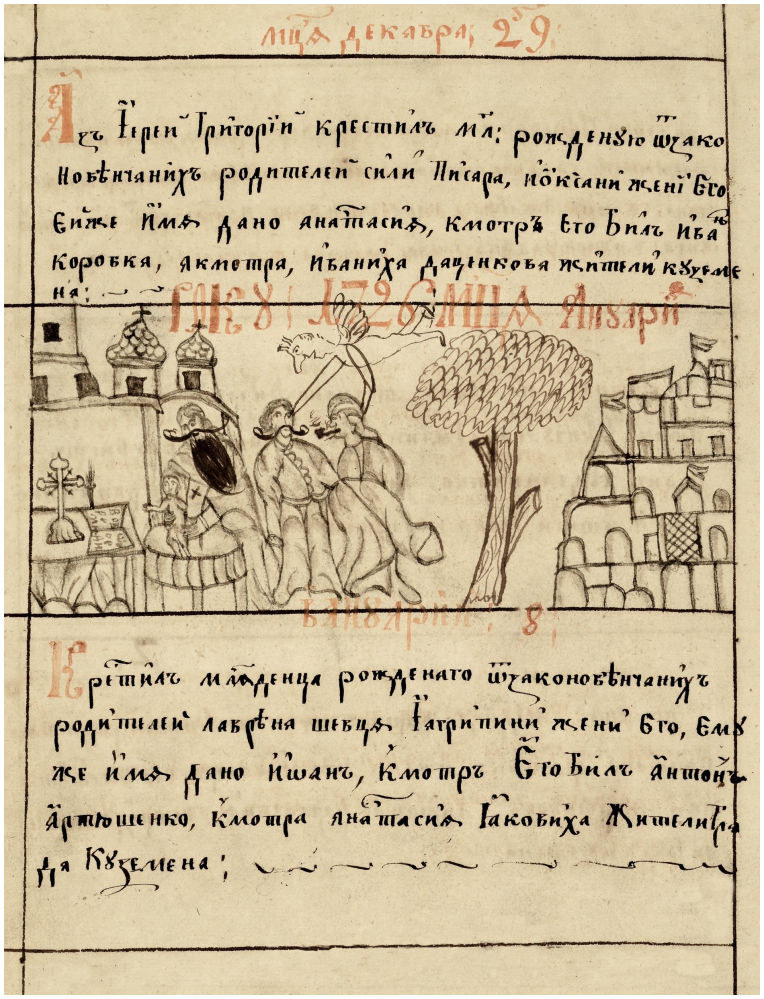

- Використано облікові, законодавчі, наративні джерела, приватну документацію, філософські та релігійні тексти доби Гетьманщини. Більша частина з них віднайдена автором у фондах ЦДІАК України та ІР НБУВ.

- Діти не залишили по собі писемних свідчень, інформація про них передана мовою і пером дорослих чоловіків. Таким чином, джерела показують дитяче через призму патріархальності, релігійну риторику тощо.

У циклі праць визначено основні демографічні характеристики населення Гетьманщини, що стосуються вікової когорти дітей (коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту, фертильності, індекс дітності, сезонність та річні коливання народжуваності і смертності тощо). Зокрема, на основі аналізу облікових джерел визначено частку дітей у населенні, що істотно змінює попередні стереотипні уявлення про тогочасний соціум, як такий, де діти тотально переважали за чисельністю дорослих.

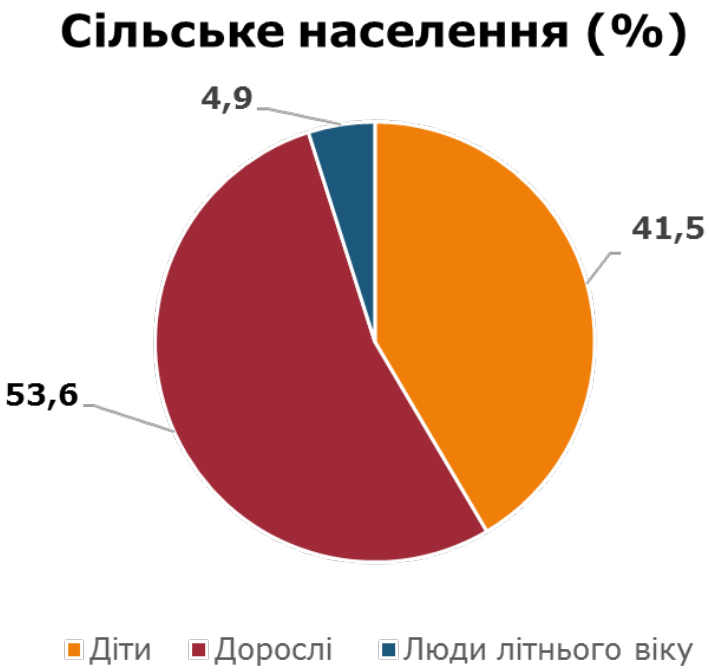

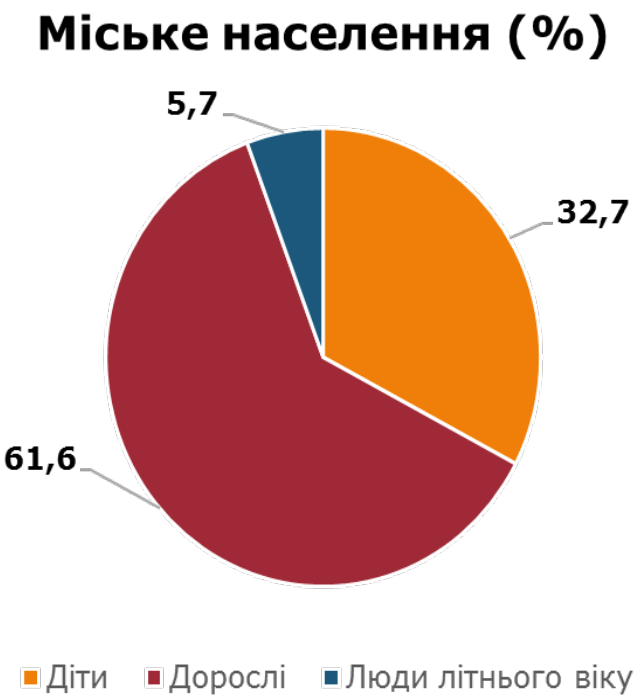

Демографічні коефіцієнти слугують основою для більш широких узагальнень, зокрема про те, як у той час, за низьких врожаїв, обмежених ресурсів і включеність жінки у господарство, взагалі був можливий догляд і вигодовування маленьких дітей.

Встановлено, що попри сучасні стереотипи, жінка в Гетьманщині в середньому народжувала 5 – 7 разів за життя, а «середньостатистична» родина складалася з 5 осіб.

Вік	Села	Міста
0–4	0,650	0,412
5–9	0,637	0,371
10–14	0,534	0,368
0–14	1,82	1,151

- **Індекс дітності** - співвідношення чисельності дітей до частки жінок дітородного віку (15-49 р.) серед населення

У циклі праць в широкому контексті вивчається народження і хрещення дитини, бачення цих явищ «вченою» релігійною культурою та традиційним суспільством, вивчається роль повитухи, аналізуються стратегії дорослих, ставлення до материнства і батьківства.

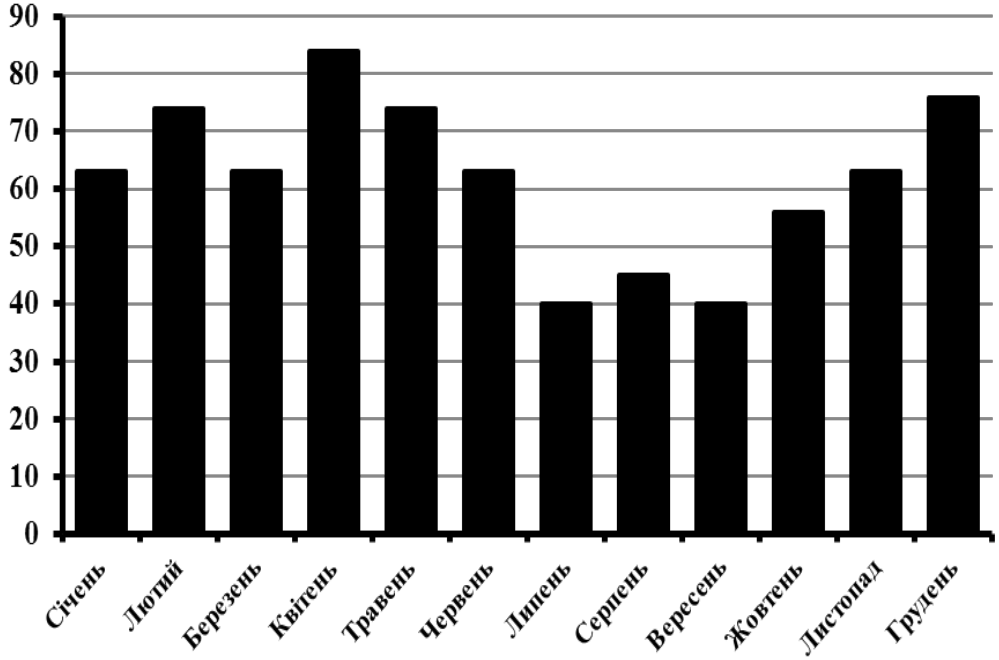

Дана гістограма ілюструє як вивчення сезонності зачать стало підставою для висновків про побутову релігійність суспільства. Виходить, що діти зачиналися й у місяці посту, а отже мешканці Гетьманщини не надто переймалися гріховністю сексу у піст. Натомість на їхню репродуктивну поведінку більше впливав господарський цикл

У роботі вивчається дитяча смертність. Обчислено її розміри та коефіцієнти, досліджено риторику відповідних релігійних настанов, поховальний ритуал, бачення посмертної долі дитячої душі після смерті, ставлення суспільства і батьків.

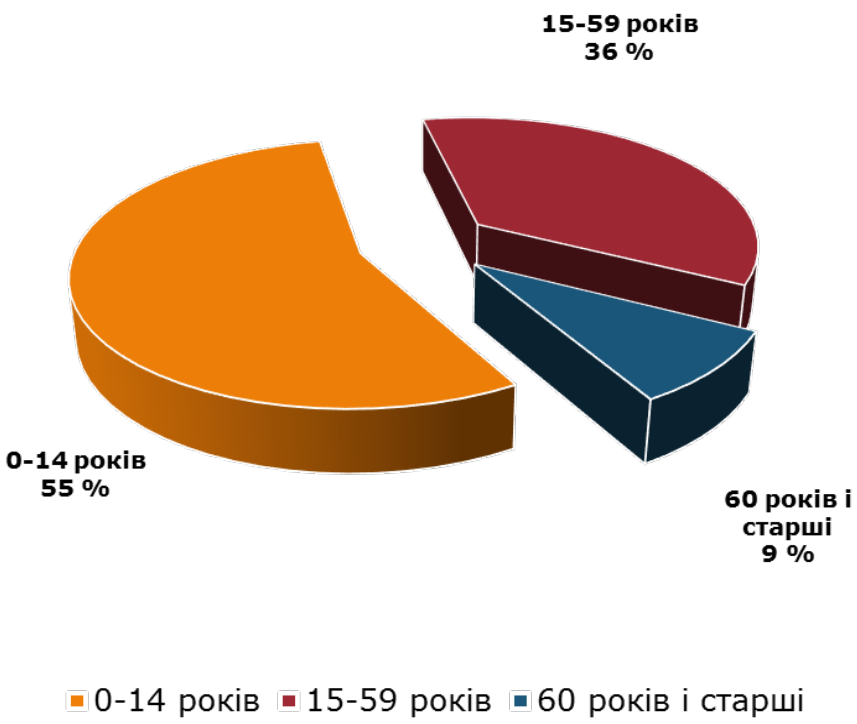

Вікова структура смертності: за даними метричних книги, діти віком до 14 років складали понад половину усіх померлих в Гетьманщині.

Дитина народжена в Гетьманщині мала більше шансів померти, ніж дожити до 5 років. До цього віку доживало лише 4 з 10 народжених.

Дитина у релігійній культурі та «нових» знаннях

- з’ясовано вплив християнської моралі та релігійних норм на родинне життя в суспільстві Гетьманщини; взаємодію традиційного і новацій, насаджуваних державою «згори»; вплив Просвітництва та нових знань про природу людини на бачення дитинства
- Основною точкою дотику між церковною догматикою і народною побожністю є бачення семирічного віку як найважливішого «вододілу» у розвитку дитини. Цьому сприяла символіка числа «7», яка знаменувала настання «церковної дієздатності», коли дитина ставала «маленьким дорослим».
- У повсякденному житті цей перехід не був різким і не мусив чітко збігатися з біологічним віком. Дорослішання могло асоціюватися з першою сповіддю, виконуваними роботами, змінами зовнішності, набуттям нових соціальних статусів

Догляд за дитиною, матеріальний світ дитинства

- Особливості догляду за немовлятами визначалися зайнятістю членів родини у господарстві, специфікою уявлень про природу маленької дитини.
- Бачення немовляти як безстатевої «незрозумілої істоти» простежується в обмеженому утилітарному наборі специфічних речей, призначених для найменших (колиска, повивач, сорочечка).
- Більш старші дітки вже мали цілком дорослий одяг, почасти успадкований від старших родичів або ж перешитий зі зношених одяганок батьків.
- Соціум ще чітко не відсепаровував дитяче і доросле в сенсі матеріальної культури, гри, домашнього й публічного простору. З певного віку дитина була органічною частиною дорослого світу, що сприяло її соціалізації та розвиткові.

Соціалізація дитини та дитяча праця

- реконструйовано механізми соціалізації дитини в суспільстві Гетьманщини, зокрема й через найману працю, учнівство, перебування поза власною родиною;
- - встановлено, що така соціалізація відбувалася через набуття навичок, контактів і певного символічного капіталу, що пояснює важливість дитячої праці ширше, ніж з позицій «експлуатації» чи економічної вигоди
- вивчено соціалізацію дитини з точки зору теорії life cycle service, запропонованої європейськими істориками для пояснення позаекономічних аспектів дитячої праці і наймитування

Дитина як «інший» – від тілесних патологій до маргіналізованих соціальних статусів

- Діти могли набувати різних соціальних статусів, котрі виокремлювали їх із загалу та вмикали механізми іншування, які проявлялися у різних формах – від маргіналізації (байстрюки, жебраки, школярі) до глорифікації (сироти)
- Уявлення про «інших» дітей ґрунтувалися на християнській моралі, народній побожності та суспільних стереотипах. Роль держави у цьому контексті була мінімальною.

Генералізований висновок

Модернізаційні урядові ініціативи Російської імперії майже не відобразилися на дитинстві в Гетьманщині. Найуспішніших урядових ініціатив варто було очікувати у тих царинах, які стосуються позародинного життя: медицині, функціонуванні освіти, опіці над неповнолітніми представниками маргіналізованих груп. Однак ці сфери, окрім освіти, залишалися більше у компетенції традиційного суспільства та церкви. Всупереч просвітницькій риториці реальні зміни відбулися тільки стосовно віку кримінальної відповідальності й пом’якшення покарань неповнолітніх. Таким чином, у суспільстві Гетьманщини, котре у XVIIIст. намагалася унормувати Російська імперія, дитинство і родинне життя були сферами, що зазнали найменших змін

Організаційне та грантове забезпечення досліджень

- Цикл праць частково виконувався як складник держбюджетної наукової теми молодих вчених МОН України «Дитина й дитинство у державно-правовому регулюванні, релігійних нормах та народних уявленнях середньовічної і ранньомодерної України» (2017–2020 рр., номер державної реєстрації 0117U004973, керівник – автор циклу праць І. О. Сердюк).
- Окремі аспекти проблеми досліджено за грантової підтримки Міжнародної асоціації гуманітаріїв (короткотерміновий грант на 2010–2011 рр.), Наукового товариства імені Шевченка в Америці (гранти 2014, 2016 рр. на дослідження за темами «Дитина перед лицем смерті: дитяча смерть і смертність у суспільстві Гетьманщини XVII–XVIII ст.» і «Наймит, учень та сирота: дитина поза власною родиною в суспільстві Гетьманщини XVII–XVIII ст.»).

Популяризація досліджень

- Цикл праць має значний популяризаторський складник, за його результатами опубліковано 4 науково-популярні статті в журналі «Локальна історія», підготовлено низку інтерв’ю (зокрема в таких виданнях, як «Фокус», «Захід.нет»), записано декілька відеопередач (цикли «Історія без брому», «Історія з м’ясом), проведено близько десятка презентацій у провідних університетах країни.
- Промоції досліджень посприяло те, що основна монографія циклу праць (книга «Маленький дорослий») отримала найпрестижнішу нагороду в галузі української гуманітаристики – Міжнародну премію імені Івана Франка. Цей факт також засвідчує визнання результатів роботи вітчизняною та міжнародною фаховою науковою спільнотою